

Περιεχόμενα

Πρόλογος	11
----------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Μαθησιακές Δυσκολίες: ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις - ορισμός [15]

1.1. Ιστορική διάσταση της κατηγορίας των Μαθησιακών Δυσκολιών	18
1.2. Ορισμός των Μαθησιακών Δυσκολιών	27
1.2.1. Θεωρητικές προσεγγίσεις	33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Χαρακτηριστικά παιδιών και εφήβων με Μαθησιακές Δυσκολίες [45]

2.1. Αντίληψη	46
2.2. Προσοχή	48
2.3. Γλώσσα	50
2.4. Μνήμη	55
2.5. Μεταγνωστικές δεξιότητες	58
2.6. Κίνητρα.....	61
2.7. Κοινωνική εξέλιξη και σχέσεις	64
2.8. Συναισθηματική εξέλιξη	70

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Προβλήματα στη σχολική μάθηση [75]

3.1. Μαθησιακές Δυσκολίες στην ανάγνωση	76
3.2. Μαθησιακές Δυσκολίες στην παραγωγή γραπτού λόγου	81
3.3. Μαθησιακές Δυσκολίες στα μαθηματικά	84

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Αξιολόγηση Μαθησιακών Δυσκολιών [93]

4.1. Διαγνωστική εκτίμηση και εκπαιδευτικοί	94
4.1.1. Ποιοι συμμετέχουν στη διαγνωστική έρευνα - Τι περιλαμβάνει	95
4.1.2. Σημεία κριτικής και προβληματισμού	99
4.1.3. Ορισμός της διδακτικής αξιολόγησης	101
4.1.4. Στάδια αξιολόγησης	102
4.1.5. Μέσα συλλογής πληροφοριών	104
4.1.6. Η δοκιμασία ως τρόπος αξιολόγησης	106
4.1.7. Τρόπος βαθμολόγησης	115
4.1.8. Ερμηνεία	116
4.2. Αξιολόγηση περιβάλλοντος	117
4.2.1. Παράγοντες που αφορούν την τάξη και τη διδασκαλία	117
4.2.2. Παράγοντες που αφορούν το διδακτικό υλικό και τα διδακτικά μέσα	122
4.3. Αξιολόγηση μαθητή	126
4.3.1. Πληροφορίες για το οικογενειακό περιβάλλον	126
4.3.2. Στρατηγική αξιολόγησης	130
4.3.3. Παράδειγμα εφαρμογής βημάτων	142
4.4. Αξιολόγηση αναγνωστικής ετοιμότητας ή αναδυόμενου γραμματισμού	148
4.4.1. Ανάπτυξη του προφορικού λόγου	149
4.4.2. Εμπειρίες γραμματισμού	149
4.4.3. Φωνολογική επίγνωση	155
4.5. Αξιολόγηση ανάγνωσης και γραφής-ορθογραφίας	158
4.5.1. Αξιολόγηση της ανάγνωσης	158
4.5.2. Αξιολόγηση της γραφής	167
4.5.3. Αξιολόγηση της ορθογραφίας	170

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Αναδυόμενος γραμματισμός και φωνολογική επίγνωση [171]

5.1. Αναδυόμενος γραμματισμός, φωνολογική επίγνωση και ανάγνωση	173
5.2. Η διδασκαλία της φωνολογικής επίγνωσης	177
5.3. Η ανάπτυξη του αναδυόμενου γραμματισμού και της φωνολογικής επίγνωσης	180
5.4. Γενικές αρχές για την εφαρμογή των δραστηριοτήτων.....	182
5.5. Προτεινόμενες δραστηριότητες για τη φωνολογική επίγνωση ...	186

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Διδασκαλία ανάγνωσης [201]

6.1. Θεωρητικοί προβληματισμοί	202
6.2. Εναλλακτικές μέθοδοι εκμάθησης της ανάγνωσης	208
6.2.1. Η μέθοδος Montessori	208
6.2.2. Οι τεχνικές Fernald	210
6.2.3. Η μέθοδος των Orton-Gillingham	212
6.2.4. Η άμεση διδασκαλία	214
6.2.5. Η «Ανάκτηση Ανάγνωσης»	216
6.2.6. Η «Αναγνωστική Επιτυχία»	219
6.3. Η θέση της Διεθνούς Ένωσης για τη Δυσλεξία	221
6.4. Αποκωδικοποίηση και ευχερής ανάγνωση	226
6.5. Προτεινόμενες δραστηριότητες για αποκωδικοποίηση και ευχερή ανάγνωση	227

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Αναγνωστική κατανόηση [243]

7.1. Ορισμός της αναγνωστικής κατανόησης	244
7.2. Τα προβλήματα κατανόησης στους μαθητές με Μαθησιακές Δυσκολίες και η αντιμετώπισή τους	247
7.3. Διαμόρφωση του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος για την καλλιέργεια θετικής στάσης απέναντι στην ανάγνωση	252
7.4. Στρατηγικές για την ανάπτυξη και κατανόηση του λεξιλογίου	255
7.5. Στρατηγικές για την κατανόηση του κειμένου	257
7.6. Προτεινόμενες δραστηριότητες για την κατανόηση του κειμένου	262

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Ορθογραφία [281]

8.1. Στάδια ορθογραφικής ανάπτυξης του παιδιού	285
8.2. Τα παιδιά με Μαθησιακές Δυσκολίες στην ορθογραφία	289
8.3. Η αντιμετώπιση των Μαθησιακών Δυσκολιών στην ορθογραφία	291
8.4. Διδακτικές στρατηγικές	294
8.5. Κατάλληλες δραστηριότητες για τον μαθητή	302
8.6. Προτεινόμενες δραστηριότητες για την ορθογραφία	305

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Δημιουργική γραφή [319]

9.1. Η φύση του γραπτού λόγου και η διδασκαλία του	320
9.2. Η διδασκαλία του γραπτού λόγου.....	323
9.3. Η διαδικασία της γραφής	324
9.4. Σχεδιασμός ενός προγράμματος διδασκαλίας για τη γραφή	330
9.4.1. Προ-γραφή	332
9.4.2. Γραφή	334
9.4.3. Μετα-γραφή	340
9.5. Γενικές συνθήκες για τη διδασκαλία της γραφής	342
9.6. Προτεινόμενες δραστηριότητες για τη δημιουργική γραφή	344

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Μεταγνώση [359]

10.1. Ορισμός και μορφές της μεταγνώσης	360
10.2. Μεταγνώση, νοημοσύνη και επίλυση προβλημάτων	362
10.3. Μεταγνώση, αυτορρύθμιση και κίνητρα	363

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Μαθησιακές Δυσκολίες και σύγχρονες γνωστικές προσεγγίσεις [369]

11.1. Μαθησιακές Δυσκολίες και μεταγνωστικά προβλήματα	374
11.2. Ερμηνείες των μεταγνωστικών προβλημάτων	377
11.3. Μέθοδοι διδασκαλίας γνωστικών στρατηγικών	381

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

**Η χρήση της γνωστικής τροποποίησης συμπεριφοράς
στην αποτελεσματική διδασκαλία μαθητών
με Μαθησιακές Δυσκολίες [387]**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 103

Διδασκαλία στρατηγικών μάθησης: εφαρμογές [403]

13.1. Γενικές αρχές στη διδασκαλία στρατηγικών	405
13.2. Εφαρμογές στρατηγικών διδασκαλίας	407
13.3. Μνημονικά βοηθήματα	428
13.4. Κοινωνική μεταγνωστική στρατηγική «σταματώ και σκέφτομαι»	432
13.5. Παράρτημα κειμένων	434
Βιβλιογραφία	457

Πρόλογος

Η αποτελεσματική διδασκαλία των παιδιών με Μαθησιακές Δυσκολίες προϋποθέτει, εκτός από τη θεωρητική κατανόηση των πληροφοριών που αφορούν τη φύση των συγκεκριμένων δυσκολιών, την απόκτηση γνώσεων και την ανάπτυξη δεξιοτήτων με στόχο την προσαρμογή των διδακτικών στόχων και μέσων διδασκαλίας στις ιδιαίτερες ανάγκες αυτών των παιδιών. Αφετηρία γι' αυτή την προσαρμογή αποτελεί ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά των παιδιών με Μαθησιακές Δυσκολίες: η έντονη διαφοροποίηση της μαθησιακής τους εικόνας. Κάθε παιδί με Μαθησιακές Δυσκολίες έχει δικό του ατομικό ρυθμό, επίπεδο και ποιοτική σύνθεση των δυσκολιών, οδηγώντας συχνά τους εκπαιδευτικούς σε απόγνωση. Τα καθιερωμένα διδακτικά μοντέλα που στηρίζονται στην παραδοχή της ομοιόμορφης ανάπτυξης και τρόπου μάθησης για όλα τα παιδιά δεν εφαρμόζονται με επιτυχία στην περίπτωση των παιδιών με Μαθησιακές Δυσκολίες. Έτσι, η έντονη απόκλιση των παιδιών αυτών από την υποτιθέμενη τυπική μάθηση, καθώς και η έντονη διαφοροποίηση στο πλαίσιο της κατηγορίας των παιδιών με Μαθησιακές Δυσκολίες καθιστούν αναγκαία την ύπαρξη μιας συστηματικής και ουσιαστικής εξατομικευμένης διδασκαλίας. Η εξατομίκευση αυτή δεν αφορά μόνο τους στόχους της μάθησης για κάθε παιδί, αλλά συνδέεται επίσης με την προσαρμογή ή την επιλογή των κατάλληλων μεθόδων, τεχνικών και μέσων.

Στόχος αυτού του βιβλίου είναι η παροχή στήριξης στους εκπαιδευτικούς προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες που εμφανίζονται πάνω σε δύο άξονες. Πρώτον, ο εκπαιδευτικός έχει τη δυνατότητα να εξατομικεύει την επιλογή των κατάλληλων μαθησιακών στόχων μέσα από την άτυπη αλλά συστηματική αξιολόγηση των μαθησιακών αναγκών του κάθε παιδιού. Η αξιολόγηση προσδιορίζεται ως οργανικό μέρος της διδασκαλίας. Απο-

μακρύνεται από την αξιολόγηση των αδυναμιών του μαθητή και μεταβάλλεται σε αξιολόγηση της ίδιας της μαθησιακής διαδικασίας και των παραγόντων που εμπλέκονται σε αυτήν. Με αυτό τον τρόπο παρέχεται η δυνατότητα μιας ασφαλούς και ακριβούς εξατομίκευσης των στόχων της διδασκαλίας, που σέβεται τις ιδιαιτερότητες του κάθε παιδιού και μπορεί να αναπροσαρμόζεται διαρκώς. Δεύτερον, μετά την εξατομίκευση των στόχων, ακολουθεί η οργάνωση της διδασκαλίας με βάση την ορθή επιλογή μεθόδων και τεχνικών. Η αποτελεσματικότητα κάθε προσέγγισης, άλλωστε, εξαρτάται πρωταρχικά από την κατανόηση των βασικών αρχών που τη διέπουν και από τη συνεπή εφαρμογή τους. Δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις όπου οι εκπαιδευτικοί εφαρμόζουν μια μέθοδο χωρίς ουσιαστικά αποτελέσματα, και μετά από ανάλυση των στοιχείων τους διαπιστώνεται η λανθασμένη κατανόησή της και η ατυχής επιλογή διδακτικών μέσων. Η σημερινή, σχεδόν απόλυτη, ένδεια της ελληνικής βιβλιογραφίας σε τρόπους διδασκαλίας έχει οδηγήσει πολλούς εκπαιδευτικούς σε πρόχειρες προσαρμογές ή επιλογές ανάγκης, χωρίς την απαραίτητη τεκμηρίωσή τους. Αν και συχνά προτείνεται η δοκιμή πολλών προσεγγίσεων για την αντιμετώπιση των Μαθησιακών Δυσκολιών του κάθε παιδιού, αυτό δεν σημαίνει μια άκριτη συρραφή ή έναν άστοχο συνδυασμό τεχνικών και μέσων διδασκαλίας.

Δεύτερος στόχος στο παρόν βιβλίο είναι η εξοικείωση των εκπαιδευτικών και του αναγνωστικού κοινού με τις σύγχρονες θεωρητικές απόψεις και τα ερευνητικά δεδομένα που διαμορφώνουν την κατανόηση και τη διδασκαλία των παιδιών με Μαθησιακές Δυσκολίες. Γι' αυτό τον σκοπό στην προηγούμενη έκδοση του βιβλίου έχουν ενταχθεί θεωρητικές γνώσεις που επιτρέπουν την κατανόηση των Μαθησιακών Δυσκολιών. Ο εμπλουτισμός αυτός, μετά από 10 και πλέον χρόνια κυκλοφορίας της πρώτης έκδοσης, κρίθηκε απαραίτητος όχι μόνο γιατί διατυπώθηκαν νέες απόψεις και προέκυψαν καινούρια ερευνητικά δεδομένα, αλλά και γιατί πολλοί εκπαιδευτικοί σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης μου ζητούσαν επανειλημμένα πηγές σχετικά με τη φύση και τα χαρακτηριστικά των Μαθησιακών Δυσκολιών. Ο εμπλουτισμός αφορά την προσθήκη των τριών πρώτων κεφαλαίων που αναφέρονται στο ιστορικό και θεωρητικό υπόβαθρο της κατηγο-

ρίας των Μαθησιακών Δυσκολιών, καθώς επίσης θέματα ορισμού. Στο βιβλίο δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα σε περιοχές όπως η φωνολογική επίγνωση και οι μεταγνωστικές δεξιότητες και στρατηγικές, οι οποίες, αν και εμφανίζονται κατά καιρούς στην ελληνική ερευνητική βιβλιογραφία, δεν έχουν βρει ακόμη ευρεία εφαρμογή στη διδακτική πράξη. Το φαινόμενο της απόκλισης μεταξύ επιστημονικής γνώσης και καθημερινής διδακτικής πράξης ούτε καινούριο είναι, ούτε ασφαλώς περιορίζεται στην ειδική αγωγή. Στον χώρο της ειδικής αγωγής όμως, ο οποίος είναι σχετικά νέος στη χώρα μας, το φαινόμενο παίρνει μεγάλες διαστάσεις, και όροι όπως «φωνολογική επίγνωση» ή «μεταγνωστικές δεξιότητες» παραμένουν άγνωστοι σε μεγάλο αριθμό εκπαιδευτικών. Ακριβώς γι' αυτές τις δύο έννοιες παρουσιάζουμε περισσότερα στοιχεία, ώστε να είναι αποτελεσματικότερη η κατανόηση και αξιοποίηση των σχετικών δραστηριοτήτων, ενώ τα προτεινόμενα παραδείγματα έχουν προσαρμοστεί στα νέα σχολικά βιβλία.

Σε όλες σχεδόν τις ενότητες του βιβλίου γίνεται προσπάθεια να προηγηθεί ένα βασικό θεωρητικό κείμενο, το οποίο παρουσιάζει τη σύγχρονη γνώση, και να ακολουθούν δραστηριότητες εφαρμογής για την καθημερινή διδασκαλία. Οι δραστηριότητες αυτές μπορούν είτε να χρησιμοποιηθούν άμεσα είτε να προσαρμοστούν ανάλογα με τις επιθυμίες του εκπαιδευτικού και τις ιδιαιτερότητες του εκάστοτε παιδιού. Στόχος μέσα από τη συγκέντρωση και παρουσίαση των εν λόγω δραστηριοτήτων είναι, αφενός, η διευκόλυνση του καθημερινού έργου όσων εργάζονται με παιδιά που παρουσιάζουν Μαθησιακές Δυσκολίες και, αφετέρου, η κινητοποίησή τους προκειμένου να δημιουργήσουν νέες και ίσως πιο κατάλληλες δραστηριότητες.

Το βιβλίο χωρίζεται σε δεκατρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην έννοια και την ιστορική εξέλιξη των Μαθησιακών Δυσκολιών και στα θεωρητικά και ερευνητικά ερωτήματα που εγείρονται σε σχέση με τον ορισμό τους. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά των παιδιών με Μαθησιακές Δυσκολίες και δίνεται έμφαση στην κοινωνική και τη συναισθηματική τους ανάπτυξη. Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μαθητές με Μαθησιακές Δυσκολίες στη σχολική μάθηση και ιδιαίτερα στη

γλώσσα και στα μαθηματικά. Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται το περιεχόμενο της διδακτικής αξιολόγησης και προτείνονται συγκεκριμένοι τρόποι και πρωτόκολλα για την αξιολόγηση μεγάλου εύρους δεξιοτήτων. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται η έννοια της φωνολογικής επίγνωσης και ερευνητικά δεδομένα για τη σημασία της, και προτείνονται δραστηριότητες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από γονείς και εκπαιδευτικούς. Στο έκτο, το έβδομο, το όγδοο και το ένατο κεφάλαιο προσεγγίζονται αντίστοιχα οι περιοχές της αποκωδικοποίησης, της κατανόησης κειμένου, της ορθογραφίας και της παραγωγής γραπτού λόγου. Σε κάθε κεφάλαιο ακολουθείται παρόμοια δομή: στην αρχή υπάρχει μια εισαγωγή για την κατανόηση της περιοχής που θα παρουσιαστεί και στη συνέχεια γίνεται αναφορά σε συγκεκριμένες μεθόδους και δραστηριότητες. Στο δέκατο, το ενδέκατο και το δωδέκατο κεφάλαιο παρουσιάζονται αντίστοιχα πληροφορίες και ερευνητικά δεδομένα σχετικά με τη μεταγνώση, τη σημασία των σύγχρονων γνωστικών προσεγγίσεων για τα παιδιά με Μαθησιακές Δυσκολίες, και τη χρήση της γνωστικής τροποποίησης συμπεριφοράς για την αποτελεσματική διδασκαλία αυτών των μαθητών. Τέλος, στο δέκατο τρίτο κεφάλαιο υπάρχουν εφαρμογές και υποδείγματα για τη διδασκαλία των στρατηγικών μάθησης.

Η ολοκλήρωση του παρόντος βιβλίου βασίστηκε στη συνδρομή, τις ιδέες και τη στήριξη πολλών συνεργατών μου καθ' όλη τη διάρκεια της ενασχόλησής μου με την ειδική αγωγή. Σε όλους αυτούς οφείλω ένα μεγάλο «ευχαριστώ». Ιδιαίτερες ευχαριστίες όμως οφείλω σε όλους και όλες τους/τις συναδέλφους, εκπαιδευτικούς, γονείς και φοιτητές/τριες, που για πολλά χρόνια έδειξαν το σταθερό τους ενδιαφέρον για την προηγούμενη έκδοση. Χωρίς το δικό τους σταθερό ενδιαφέρον, αυτή η νέα έκδοση δεν θα είχε σημαντική αξία.

Ελπίζω το παρόν βιβλίο να συνεχίσει να αποτελεί ένα χρήσιμο βοήθημα στην κατεύθυνση της αποτελεσματικής διδασκαλίας και στήριξης των παιδιών με Μαθησιακές Δυσκολίες, το οποίο θα αμβλύνει το άγχος και θα διευκολύνει το έργο όλων όσοι αγωνιούν για την καθημερινή μάθηση των παιδιών.

Σουζάνα Παντελιάδου
Σεπτέμβριος 2011